

ПАМ'ЯТЬ

«...ЛЕЖИТЬ ЖИТТЯ – ЗАРИТА В ЗЕМЛЮ КНИГА» (до 80-річчя з дня народження В.С.Попа)

Відомому українському літературознавцю Василю Попу виповнилось би цього року вісімдесят.

Василь Степанович Поп – відомий учений, критик, педагог, громадсько-культурний діяч. Член Національної спілки письменників України з 1957 року. Був членом Ради НСПУ, лауреат

обласних літературних премій ім. Дмитра Вакарова (1986) та ім. Федора Потушняка (1999). Професор кафедри української літератури УжНУ.

Його доробок – це і низка вагомих літературознавчих праць, і понад 300 статей, що стосуються української літератури XIX – XX ст. і опубліковані у різних журналах, альманахах, збірниках, енциклопедіях як у нашій країні, так і за кордоном: у Росії, Молдові, Білорусі, Словаччині, Чехії, Угорщині та ін. Він один із найавторитетніших дослідників літературного процесу Закарпаття, який гідно репрезентував літературу нашого краю на всеукраїнському та міжнародному рівнях.

Народився В. Поп 27 січня 1933 року в с. Рокосові Хустського району в багатодітній сім'ї (був найстаршим серед дев'ятох дітей), де всі були навчені трудитися, шанувати батьків та один одного, поважати людей, поділитися окрайцем хліба з тими, хто того потребує, дотримуватися моральних засад типової української родини. Працелюбство, порядність, співпереживання до чужих бід, доброта і скромність передалися й синам. Брати Василя Степановича теж відомі вчені, добре знані як в Україні, так і за її межами. С.С. Поп – доктор фізико-математичних наук, професор, дійсний член Академії наук технологічної кібернетики України. Його ім'я внесене у довідник видатних діячів науки XX ст. Американським біографічним інститутом, відзначений почесним званням «Соросівський професор». Заслужений діяч науки і техніки України. Г. С. Поп – доктор хімічних наук (має понад 86 винаходів). Дійсний член Нью-Йоркської академії наук та міжнародного товариства інженерів-нафтовиків та газавиків.

Колишній робітник, а згодом учитель, батько Степан Андрійович підтримував потяг дітей до навчання. Його старший син Василь, закінчивши семирічку в Рокосові, деякий час навчався у Хустській (дорадянській) гімназії, а згодом закінчив Хустську середню школу. Потім став студентом філологічного факультету УжДУ, після закінчення якого (до речі, він першим із рокосівчан здобув вищу освіту, 1954) була праця – і та, за яку дають заробітну плату, і та, яку звалював на себе добровільно, бо без неї почувався ніби неповноцінним... І вічний пошук – і книг, і юних талантів, і незаслужено забутих митців краю.

Як відомо, уже на початку трудової діяльності В. Поп захоплювався науковими пошуками. Ще в студентські роки Василь Степанович виявляв інтерес до поезії, літературознавства (писав вірші та статті на літературні теми), до історії та культури Закарпаття. Активний юнак, учасник Всесоюзного зльоту творчої молоді в Москві, прагнув ознайомити й інші народи з мистецькими надбаннями закарпатських українців. Уже у 26 років В.Поп (після закінчення УжДУ працював у Закарпатському відділенні СПУ) – упорядник та автор змістовної передмови до збірки «Закарпатские новеллы» (1959), що вийшла у перекладі російською мовою у Москві. Завдяки йому всесоюзний читач зміг ознайомитися з творчістю закарпатських письменників. Тоді ж В. Поп упорядкував і відредагував перший номер літературно-художнього альманаху «Карпати» (1959). Він також є одним із укладачів бібліографічного покажчика «Письменники Радянського Закарпаття» (1960), пізніше – антології малої прози письменників Закарпаття «Сонце над Карпатами» словацькою мовою (1985, у співавторстві). Літературознавець підготував і літературну карту Закарпаття, що ввійшла до Атласу й видана 1991 р. у Москві окремо українською та російською мовами.

Згодом науково-дослідна робота для В.Попа стає потребою душі. У 1962 році вступає до аспірантури і водночас працює викладачем кафедри української літератури УжДУ. А між іншим, уже в 1961 році в Ужгороді вийшла його книга літературно-критичних нарисів «Струмки великої ріки», у 1963-му в Києві – літературно-критичний нарис «Юрій Гойда». У книзі «Струмки великої ріки» мова йде про поетичну і прозову творчість письменників Закарпаття. Зокрема, стисло простеживши історію становлення жанру

закарпатської новели, автор аналізує тематику кращик, на його думку, творів та риси індивідуального стилю новелістів Л.Дем'яна, О.Маркуша, Ф.Потушняка, Й.Жупана, В.Фенича, І.Чендея, М.Томчання, М.Тевельова, П.Цибульського, Ю.Керекеша, П.Углярєнка та ін., а також поетичну творчість Ю.Гойди і народного пісняра Олексі Улинця. Друга книжка – це перший літературно-критичний нарис про життєвий і творчий шлях уже помітного на той час в Україні поета Ю. Гойду (1919-1955). На обох книгах, безумовно, позначилися ідеологічні віяння часу.

У доробку В.С.Попа як ученого – низка монографій про творчість Ю.Фенича, П.Цибульського, М.Томчання, Ю.Мейгеша, Д.Кешелі, Д.Поповича, а також нарис життя і творчості Марка Бараболі, літературний портрет І.Симчери. Він є упорядником чи автором передмов або післямов у більш ніж півсотні книжок, виданих в Ужгороді, Києві, Москві та за кордоном, про О.Улинця, Ю.Гойду, Л.Дем'яна, Д.Вакарова, О.Маркуша, М.Томчання, Миколаю Божук, Ф.Потушняка, В.Фенича, Марка Бараболю, С.Панька, М.Поповича, Ю.Станинця, Ю.Боролича, Й.Жупана, В.Ладижця, Ю.Мейгеша, А.Дурунду, М.Михтонюк та ін. Писав також про Т.Шевченка, М.Коцюбинського, А.Малишка..., О.Духновича, І.Чендея, В.Басараба, В.Вовчка, Ю.Керекеша, С.Жупанина, В.Кохана, П.Ходанича, В.Густі, Ю.Шипа...

Підготовлені до друку і чекають на видавця книги про О.Сливку, В.Гренджу-Донського, написана історія Закарпатської організації НСПУ.

В. С. Попа справедливо називають літописцем літературного процесу Закарпаття, основоположником літературної крайової критики. У цьому переконує і його науковий доробок. Уже в перших працях молодий учений виявляв сумлінність у добірї фактичного матеріалу. Багато джерел уперше введено в науковий обіг. Праці вченого стосуються різних періодів розвитку історії української літератури, передусім закарпатоукраїнської, зокрема й сучасних її здобутків. Проте більшість із них присвячені літературі Закарпаття ХХ ст.

У книзі «Василь Фенич. Життя і творчість» (Ужгород: Патент, 1997) мова йде про маловідомого новеліста (1914-1949), який зайняв помітне місце серед письменників Закарпаття 30-40-х років ХХ ст. Ще в 60-і рр. В.Поп зацікавився творчістю В.Фенича. У 1965 році вийшла збірка оповідань В.Фенича «Мужність» із післямовою Василя Степановича. Проте літературознавець продовжував шукати маловідомі факти, внаслідок чого з'явилась нова книга, в якій повніше характеризуються віхи біографії В.Фенича, його громадсько-культурницька діяльність, джерела творчості, поетичні новели, «пройняті глибокою любов'ю до людини, до добра і справедливості», а також риси індивідуального стилю (ліризм, драматизм, експресія, психологізм) та місце в літературному

процесі. Додані спогади сприяють глибшому розумінню цієї цікавої постаті.

Підсумком науково-дослідницької праці літературознавця В.Попа стали й інші книги, що з'явилися у 1997 році. У літературно-критичному нарисі «Творчість Михайла Томчання» (Ужгород: Патент, 1997) дослідник розглядає проблематику, образи, жанрово-стильові особливості прози письменника, її художню своєрідність, творчу еволюцію, наголошує на її суспільно-естетичному резонансі. Вказано і на вагомє місце прозаїка в українському письменстві післявоєнного періоду.

Художня спадщина Павла Цибульського, одного з помітних українських письменників II пол. ХХ ст., проаналізована у книзі «Гори і люди» (Ужгород: Патент, 1997). Тут досліджується тематика, проблематика, образна система та жанрово-стильові особливості малої прози, а також роману «Вуличка на околиці міста». У книзі вдало простежено ідейно-художню еволюцію творчості митця.

Спадщина відомого українського прозаїка Юрія Мейгеша (1925-1999) завжди була в полі зору критики, в тому числі і дуже відомих письменників та літературознавців, зокрема П.Загребельного, Ю.Мушкетика, В.Яворівського, В.Дончика, В.Панченка. В. Поп у літературно-критичному нарисі «Юрій Мейгеш. Життя і творчість» (Ужгород: Патент, 1997), зробивши огляд критичної літератури, аналізує художню своєрідність його прози під кутом новітніх жанрово-стильових та проблемних пошуків українського письменства другої половини ХХ століття. Скупі, проте важливі штрихи біографії письменника, як і окремі відомості про формування його суспільно-естетичних уподобань, ґрунтовний аналіз текстів, дають літературознавцю можливість простежити творчу еволюцію закарпатського прозаїка, а також помітити у його спадщині нові риси, які характеризують українське письменство кінця ХХ ст.

Першим дослідженням життєвого і творчого шляху Дмитра Кешелі – одного з найпомітніших сучасних прозаїків, стала книга професора В.Попа «Реальний і віртуальний світ Дмитра Кешелі» (Ужгород: Мистецька Лінія, 2005). Учений змалював «його літературний портрет як одержимого на службі художнього слова і мистецтва». У книзі проаналізовані прозові і драматичні твори Д.Кешелі, публіцистика та радіожурналістика, а також його внесок у кіномистецтво. Тут зроблено спробу цілісно розкрити жанрову багатоплановість, різноманітність стилю, неординарність мистецького світу Д.Кешелі. В.Поп досліджує і джерела його творчості – зв'язки з фольклорними та літературними традиціями, а головне – заглибленість у своєрідний карпатський менталітет. Творчість Д.Кешелі літературознавець осмислює в контексті крайової та загальноукраїнської літератури.

Одним із ключових завдань В.Поп вважав повернення в літературу імен старшого покоління. Зокрема, у книзі «Речник духовності». Дмитро Попович. Життя і творчість (Ужгород: Ліра, 2008) він характеризує багатогранну громадсько-культурницьку, релігійно-духовну, науково-освітню та літературну діяльність Дмитра Поповича (1899-1968). Книга знайомить читача з його життєвим і творчим шляхом, редакційно-журналістською та публіцистичною діяльністю, поетичною творчістю (стислий огляд) та художньою прозою. Докладніше проаналізовані ідейно-художня своєрідність та жанрово-стильові особливості прозових творів. Знайомлячи читача з життєвим і творчим шляхом письменника, автор велику увагу приділив розкриттю широти інтелектуального потенціалу цієї особистості, підкреслюючи, що Д.Попович усі сфери своєї діяльності підпорядковував справі духовного відродження земляків, зростанню їх національної свідомості. В.Поп наголошує, що своїми науковими та публіцистичними статтями, літературними творами, виступами на різноманітних форумах Д.Попович привертая увагу громадськості до проблем гуманізму та насущних проблем Срібної Землі. Літературознавець вважає, що діяльність Д.Поповича як громадсько-культурницького діяча йшла в контексті загальноукраїнської національної духовності і тим самим продовжувала культурно-літературні традиції Закарпаття. Складається враження, що В.Поп писав цю книгу з метою закликати сучасників детальніше досліджувати творчість закарпатських письменників, аби зберегти її для нових поколінь, бо твори таких митців, як Дмитро Попович «могли б слугувати духовному відродженню особистості, її моральному піднесенню й удосконаленню». Критик зробив спробу написати творчість Д.Поповича, що був активним учасником літературного процесу Закарпаття в 20-40 рр. ХХ століття, в загальноукраїнський культурно-літературний процес.

Широта наукових зацікавлень В.Попа виявилась і в статтях (оглядових, аналітичних, рецензіях), які публікувались не тільки в закарпатській періодиці, а також у всеукраїнських журналах та за кордоном.

У всіх книгах і статтях В.С. Попа широко використані архівні матеріали. Він наполегливий шукач джерел та істинних фактів, на які вмів глянути крізь призму історії та культури рідного краю, водночас розкриваючи читачам психологію душі митців, а головне красу художнього слова, його барви і підтексти.

Приваблює і манера письма літературознавця – проникнення в психологію творчості митця, увага до художньої деталі, розгадування підтекстів, «обережні» поради, відсутність повчального тону і об'єктивність оцінок. І хоч остання сприймається як «заїжджена» фраза, проте слід врахувати, що

В.Поп завжди першим «прокладав борозну» і, як правило, ніколи не помилявся. Літературно-критичні статті та рецензії «закарпатського метра» скоріше нагадують спілкування критика одночасно з митцем і читачем.

Досліджуючи витoki творчості письменників, проникаючи в їх художній світ, критик розкривав самотність мистецького світу кожного. Аналізуючи ідейно-художній зміст, жанрово-стильові особливості та творчий стиль творів, він водночас привертая увагу до важливих питань історії та культури Закарпаття, розкривав специфіку, національну своєрідність літератури крайової.

Вчений завжди намагався виявляти об'єктивність та наукову скрупульозність, розглядав творчість митців у контексті суспільно-політичних обставин та духовних устремлень краю. Це засвідчує і книга про Д.Поповича. Ґрунтовно знаючи українське письменство, Василь Степанович уписував творчість письменників Закарпаття в загальноукраїнський, а подекуди і в загальноєвропейський контекст.

В.Поп – високопрофесійний дослідник красного письменства краю. Усе, що він написав, є важливим внеском (поки що не оціненим) для системного дослідження літературного процесу і культури Закарпаття. Отож, не «пройшли літа, як подорожні мостом», бо літа працюючих і талановитих людей завжди залишають по собі слід на Землі.

Теплі сліди-спогади залишив Василь Степанович і в тих, із ким йому доводилось спілкуватися. Він завжди умів уважно вислухати своїх вихованців чи будь-яку пересічну людину і перейнятися чужими проблемами. Понад 30 років В.С.Поп керував літературною студією імені Юрія Гойди. Для літстудійців він був і вимогливим наставником, і щирим порадником, і толерантним поціновувачем їх перших творів, і організатором їхніх перших публікацій («Арка зустрічей» у газеті «Молодь Закарпаття» та ін.). В особі критика «кожен мав досвідченого наставника» (М.Зиморя). Більшість літстудійців стали справжніми майстрами художнього слова – письменниками та літературознавцями. Серед них є і лауреати: Національної премії України ім. Т.Шевченка – П.Скунць, Д.Кремьнь та П.Мідянка, всеукраїнської літературної премії ім. А.Малишка – П. Скунць, всеукраїнської літературної премії ім. Л.Глібова – Ю.Шип, літературної премії «Берег надії» ім. В.Симоненка – Микола Матола (посмертно), обласної літературної премії ім. Д.Вакарова – П.Скунць, В.Густі, обласної літературної премії ім. Ф.Потушняка – П.Скунць, Д.Кешеля, В.Густі, А.Дурунда, Л. Кудрявська, Л.Повх, Х.Керита, М.Рошко, Т.Ліхтей, М.Нейметі та ін.

Під час відзначення 80-річчя від дня народження вченого і педагога чимало колишніх літстудійців згадували свого наставника як «напрочуд світлу і співчутливу людину» з «відкритою

барвінковою душею, повною добра» (А.Дурунда), «людину, яка вмiла творити весну» (В. Густі) і була захисником молодих талантів від переслідувань «охоронців ідеологічної чистоти». Та не тільки молодих. Цілком правильно висловила думку загалу О. Ігнатович, зазначивши, що Василь Степанович ніколи «не був причетний до розправ чи публічного «каменування» колег-літераторів, а навпаки – став тим громовідводом, що науково і помірковано відстоював право письменника на власний художній світ. Його сприймали і цiнували як критика, що поважає насамперед творчу особистість і не прагне самоствердитися на помилках чи діяннях іншого» (Син Тиси: до 75-річчя від дня народження Василя Попа).

Після закінчення аспірантури (1965) В.Поп працював в УжНУ викладачем, доцентом (1969), завідувачем кафедр теорії і зарубіжної літератури (1977-1982), української літератури (1990-2000), професором. Окрім основних лекційних курсів, упродовж роботи в УжНУ читав студентам спецкурси, пов'язані з творчістю закарпатських письменників, писав методичні посібники. Як завідувач кафедри, він у першу чергу турбувався про забезпечення високого рівня лекційних курсів, дбав про духовне збагачення студентської молоді. Він був справжнім педагогом вищої школи. Хто спостерігав за його ставленням до молоді, розумів, що В.Поп – педагог за покликанням, від Бога. Для нього було важливим, щоб юнаки та дівчата в щоденному житті були борцями за українську духовність. П.Мідянка зізнається: «Проїжджаючи мимо червоних кар'єрів на Ужгород, я згадую прекрасну людину, великого педагога Василя Степановича Попа... Такі люди не мають право на забуття й живуть у людській пам'яті, в історії літератури цілі епохи».

Як завідувач кафедри української літератури Василь Степанович докладав багато зусиль, щоб продовжити і примножити добрі традиції, які були започатковані тут відомими вченими – М.Г.Яськом, П.П.Пономарьовим, М.М.Плісецьким, В.Л.Микитасем, М.П.Лакизою. У різних ситуаціях (кафедра не була відмежована від тих суспільно-політичних процесів, що відбувалися в країні) він завжди виявляв чітку і послідовну громадянську позицію, не демонструючи власний патріотизм.

Принциповість і вимогливість у ставленні до колег і студентів поєднувалися в нього з якоюсь одвічною добротою, турботою про особистість. Пам'ятаємо, як завідувач неодноразово просив нас переглядати списки художніх текстів, обов'язкових для прочитання, і трохи скоротити їх, «аби не перевантажувати студентів». Та ще він постійно вирішував чийсь проблеми – і творчі, і житейські, хоч і своїх мав достатньо. Звик допомагати батькам «ставити на ноги» братів і сестер, то нерідко виручав матеріально і молодих людей, які того конче потребували. А як же інакше? Тільки

так. Фактично робив для людей те, чого часто потребував сам. «Поспішайте робити добро!» – то і його життєве кредо.

Колеги завжди бачили його зосередженим, зовні спокійним (хоч був доволі вразливий), урівноваженим, природно доброзичливим. Інтелігентний і стриманий, він робив зауваження у такій делікатній формі, що людина спочатку дізнавалась про велику кількість своїх заслуг, а потім уже почула: «давайте дуже виважено підійдемо до цього питання», «у нас завжди має залишитися чистим сумління». Напевно, і досі всіх вражає (а окремих тоді й дратувала) надмірна м'якість його натури (це від матері – жінки напрочуд чутливої, яка за будь-яких обставин не втрачала почуття гумору) та ще оте постійне бажання знайти максимум позитиву в кожній людині навіть тоді, коли вчинки її у конкретній ситуації, м'яко кажучи, були далеко «не божі».

В.Попа як людину і громадянина показово характеризують і рядки з листа однокурсниці Г.Зейкан із Імстичова Іршавського району: «Вася! На одній із книжок, яку ти подарував мені, написано: «Аню! Люби життя і цвіт його – людей. Не падай духом, їх не ображай, жалій їх і їм допомагай...». Доля завжди випробувала Тебе, боровся з нею, тож і зараз не давай їй змоги перемогти... Мені було важко. Сталінщина жорстоко біла по серцю. Коли заарештували сестру, мене не впізнавали мої однокласники, друзі. А Ти мені писав листи, які зігрівали серце і душу. Ти був поруч».

У професора В.Попа можна повчитися, як потрібно ставитись і до своїх учителів. Члени нашої кафедри мали можливість спостерігати, як він зустрічав П.М.Лісового, коли той приїжджав до рідного вузу, як шанував М.П.Лакизу; таку ж приязнь і увагу виявляв до вчених інших вузів і митців, які були частими гостями нашої кафедри. Він любив людей, як і життя.

Внесок В.С.Попа у громадсько-культурне життя Закарпаття великий і вагомий. Лауреат Шевченківської премії письменник Іван Чендей говорив, що В.Поп – це «жива бухгалтерія закарпатської культури». Василь Степанович першим започаткував в Ужгороді міжнародне Шевченківське свято, він був ініціатором і учасником систематичних творчих зустрічей, які проводила Спілка письменників. Його усні і письмові виступи (на масових заходах, по радіо, на телебаченні) в області чи за межами України переконливо доводять, що він був «самовідданим трудівником на ниві української духовності та щирим патріотом України, люблячим сином Срібної Землі» (В.Густі).

Понад 20 років В. Поп пропрацював у Закарпатській організації Спілки письменників України. Головою правління був понад десятиліття. Невтомний трудівник, він завжди турбувався про свою літературну родину. Завдяки йому в українську літературу «повернулися» Марко Бараболя,

Д.Попович, В.Фенич та інші забуті чи замовчувані імена митців краю, уже в поважному віці були прийняті до НСПУ О.Сливка, Зореслав (Степан Сабол), М.Рішко, Ю.Станинець. З ініціативи В.Попа були видані твори Ю.Станинця, В.Фенича, М.Поповича, Д.Поповича, Л.Дем'яна, О.Сливки, Д.Лазаря, а також з'явилася обласна літературна премія імені Федора Потушняка.

Колишній літстудієць, а тепер відомий український прозаїк Дмитро Кешеля зазначив: «Якби не Василь Степанович, то сьогодні не було б половини Закарпатської письменницької організації». На думку літераторів, Василь Степанович сприяв збереженню в Закарпатській організації НСПУ духу українства. Крім того, він не обходив увагою жод-

ного митця, тішився їхніми новими книгами, завжди провідував хворих, а ще обов'язково ходив на могили тих, які навечно спочили.

Він був у товариських стосунках із багатьма видатними людьми: письменниками, літературознавцями, художниками, журналістами, вченими. Про свої цікаві зустрічі з ними він хотів написати. На жаль, багато творчих планів залишились нерезалізованими. Не закінчені книги про П.Панча, В.Басараба. Василь Степанович хотів ще раз повернутися до творчості Марка Бараболі, О.Маркуша, М.Томчанія... та помилуватися горами, піднятися на Кужбеї і обійняти першу-ліпшу ялинку, що трапиться на стежці.

Марія БОЧКО,
*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української літератури УжНУ.*

Одержано 29.02.2013 р.